

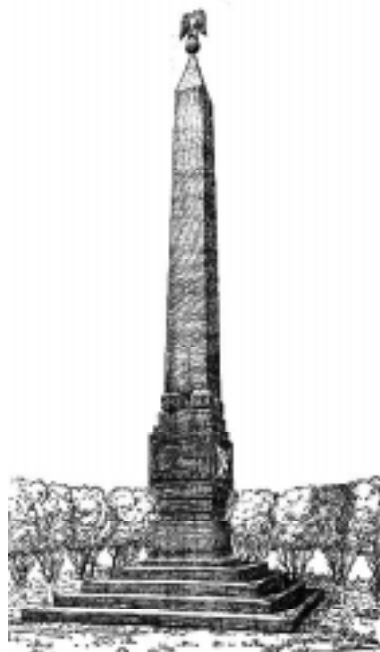
Ля вытокаў мемарыялізацыі падзей вайны 1812 года на беларускіх землях стаяў наш зямляк

(Працяг, пачатак у №11(272) за 2021 г.)

Усевалад Кадыгробаў у апошні раз бачыў Пятра Сталыпіна 14 (1) верасня 1911 года ў Кіеўскім гарадскім тэатры, дзе наш зямляк стаў міжвольным відавочцам замаху на прэм'ер-міністра. У той дзень імператар Мікалай II з сям'ёй, світай, членамі ўрада і дэпутатамі Дзяржаўнай Думы прысутнічаў на спектаклі-оперы “Казка аб цары Салтане”. У другім антракце прагучалі стрэлы, пацягнуўшы за сабой неўзабаве смерць прагрэсіўнага дзяржаўнага дзеяча. Па вяртанні ў Гародню Усевалад Антонавіч ініцыяваў збор сродкаў на збудаванне помніка Сталыпіну, які займаў у 1902-1903 гадах пасаду гарадзенскага губернатара.

Раней гаварылася, што Кадыгробаў старшынстваў у віцебскай і барысаўскай камісіях па будоўлі

абеліскаў у памяць герояў вайны 1812 года. Старшынстваў не адначасова, а з розніцай у пару гадоў. Яго ініцыятыва па ўвекавечанні подзвігу рускай зброі ў горадзе на Бярэзіне прыйшлася па душы павятовай і гарадской адміністрацыі, грамадскаму краю, гласным (дэпутатам) Барысаўскага павятовага земства. Падтрымалі ідэю дэпутаты Менскага губернскага збору. Аднак губернскай/павятовай ўлады ў справе ўвекавечання падзей лістападаўскай Бярэзінскай аперацыі

Канчатковы варыянт барысаўскага абеліска (фота з газеты “Северо-Западная жизнь” № 159 ад 15 (28) ліпеня 1914 г.)

першае месца аддавалі зусім не Барысаву. Галоўныя імпрэзы ў Менскай губерні, прымеркаваныя да 100-гадовага пераможнага завяршэння вайны з Напалеонам, адводзіліся Брылёўскаму полю, дзе планавалася збудаваць помнік, які б стаў цэнтрам будучага мемарыяла.

Старшынёй камісіі аднадушна абралі Усевалада Антонавіча. У яе склад таксама ўвайшоў вядомы знаўца 1812 года і калекцыянер Іван Каладзеў, плябан Вакрасенскага сабора, протаіерэй Мікалай Фалевіч, гарадскі староста Антон Паўлоўскі і павятовы правадыр дваранства Міхаіл Бурнашаў.

Распрацоўваў праект піцёрскі дойдлід Іван Фамін, аўтар віцебскага абеліска. Члены камісіі разумелі фінансавую абмежаванасць павятовага горада, не супадаўшую з губернскім Віцебскам. Таму абеліск замовілі ніжэйшы і сціплейшы. Стрыжань 14-матровага чатырохграннага гранітнага помніка меў канічную форму і завяршаўся шарам, на якім мацаваўся бронзавы лаўровы вянок. У акружнасці вянка знаходзіўся двухгаловы арал з распасцёртымі

крыламі. Пастамент уяўляў сабой узыходзячую піраміду з прыступкамі. Прамежкавыя апоры паміж пастаментам і стрыжнем абеліска былі спраектаваныя ў выглядзе чатырох ядраў. Тэхніка-будавнічая камісія Міністэрства ўнутраных спраў знайшла помнік “складзеным здавальняюча як у мастацкіх, так і ў тэхнічных адносінах”, але зацвердзіла з некаторымі абмоўкамі. Архітэктару прапаноўвалася паменшыць “памеры дошак з надпісам” і павялічыць “металічны абхоп верхняй часткі абеліска, які падтрымлівае малюнак арла на шары, у мэтах больш трывалага ўмацавання гэтых упрыгожванняў помніка, якія яго вянчалі”.

Абеліск меркавалася ўсталяваць у юбілейным 1912-м. Аднак з прычыны фінансавых цяжкасцяў, вялікай службовай і грамадскай занятасцю самога Кадыгробава перанос

адклалі на будучы год. Усевалад Антонавіч наведваў Барысаў 11 лістапада (29 кастрычніка) 1912 года, будучы ў статусе дэпутата Дзяржаўнай Думы. Яго прыезд асвятліла газета “Северо-Западная жизнь” (№ 248 ад 3 (16) лістапада 1912 г.), якая паведаміла: “Гэтым разам наведванне У.А. Кадыгробавым Барысаву звязана з абмеркаваннем пытанняў па будоўлі помніка ў памяць бітвы ля Бярэзіны, пры пераходзе ў 1812 годзе аста

татак вялікага войска Напалеона. Камітэт па будоўлі гэтага помніка, старшынёй якога з'яўляецца У.А. Кадыгробаў, канчаткова вызначыў месца для яго ўстаноўкі. Ён будзе ўзведзены на месцы тых умацаванняў ля р. Бярэзіны, якія завуцца “Чычагаўскімі батарэямі”. Абеліск (калона), увянчаная Аляксандраўскім Арлом, будзе выраблена з фінляндскага граніту; праект яго агульнай канструкцыі складзены архітэктарам-мастаком І.А. Фаміным. Помнік вырабляецца ў Фінляндыі, у г. Або. Урачыстасць адкрыцця помніка камісія вырашыла прымеркаваць на 26 жніўня 1913 г. На пабудову помніка адпушчана 8000 р., з гэтай сумы 500 руб. адпушчана барысаўскім павятовым з'ездам, 2000 р. менскім губернскім земствам, 650 р. будзе ўнесена тымі палкавымі часткамі, продкі якіх ваявалі ля чычагаўскіх умацаванняў пры пераходзе французаў на той бок Бярэзіны. У ліку членаў камісіі шмат ініцыятывы аддаў гэтай справе вядомы знаўца даўніны 1812 года і напалеонаўскай эпохі барысаўскі абшарнік І.Х. Каладзеў”.

На паштоўцы перыяду германскай акупацыі 1918 гады добра бачна бетонная падстава помніка (пазначана стрэлкай).

У адсутнасці старшыні, Іван Хрысанфавіч мог бы ўскласці на сябе клопаты аб помніку, але яго ўдзел у камісіі быў абмежаваны з-за абстрактнага цяжкага хваробы. З фінансаваннем вырабу помніка таксама ўзніклі цяжкасці. Улетку 1913-а пытанне аб асігнаванні сродкаў паднімалася на 5-м надзвычайным павятовым земскім зборы. Дадатковыя сумы меркавалася атрымаць ад правядзення дабрачынных канцэртаў і “продажу юбілейнай брашуры, выдадзенай на сродкі гласнага І.Х. Каладзева”. Пад “юбілейнай брашурай” разумеецца кніга Васіля Краснянскага “Горад Барысаў і Барысаўскі павет у Айчынную вайну 1812 года” (Гародня, 1913). Грошы на помнік вылучылі 81-ы Апшаронскі, 93-і Іркуцкі, 14-ы Аланецкі, 112-ы Уральскі, 118-ы Шуйскі пяхотныя палкі.

Тым часам “Северо-Западная жизнь” у нумары 133 ад 4 (17) ліпеня 1913 года праінфармавала чытачоў аб прызначэнні Кадыгробава “таварышам пракурора Санкт-Пецярбургскай Судовай Палаты”. Распавядаючы аб яго працах у справе ўстаноўкі помніка, адмыслова падкрэслівалася, што закладка “абудзецца ў саміх найбліжэйшым часе”. Ад'езд старшыні камісіі на новае месца службы перасунуў закладку яшчэ на год. Да таго часу для помніка абралі новае месца ў гістарычным цэнтры горада на Саборнай плошчы “на куце, складзеным працягам вуліц Віленскай і Турэмнай” (сучасныя вуліцы Камсамольская і П.Лапаціна) па правым боку ад уваходу ў кафедральны сабор Уважрэсненія Хрыстова. Перанос ухвалілі свецкія ўлады і духавенства ў асобе Правялебнага біскупа Менскага і Турэўскага Мітрафана, які ўзначаліў Менскую епархію ў лістападзе 1912-а.

Дату закладкі прызначылі на 15 (28) ліпеня 1914 года. Гэты дзень меркавалася зрабіць значным і запамінальным у мерным жыцці павятовага Барысаву. Усеваладу Антонавічу, як старшыні камісіі, прыходзілася курыраваць розныя пытанні пры падрыхтоўцы да ўрачыстай цырымоніі, аж да складання спісу запрошаных вы-

сокіх персон. У нумары 156 ад 11 (24) ліпеня 1914 г. “Северо-Западная жизнь” пісала: “15 ліпеня ў г. Барысаве маецца быць урачыстасць закладкі помніка Айчынай вайны, які будзецца па ініцыятыве Барысаўскага павятовага земства. Старшынёй па будоўлі помніка камер-юнкерам Кадыгробавым запрошаны на імпрэзу закладкі: правялебны Мітрафан, камандуючы войскамі, корпусны камандзір, начальнік губерні і маса ганаровых гасцей з г. Менска і губерні”. Асабліва ганаровых гасцей старшыня сустракаў на чыгуначным вакзале асабіста. Дарэчы, усяго на імпрэзу прыбыло звыш 100 чалавек. Магло б і больш, але Расійская імперыя стаяла на парозе Першай сусветнай вайны.

Падрабязна распавядаць аб урачыстасцях з нагоды закладкі помніка ў Барысаве не будзем. Скажам толькі, што цырымонію закладкі памятнай дошкі ў нішу падмурка будучыні абеліска зафіксаваў прадстаўнік кінемаграфічнай фірмы “ГОМОМ” з Масквы. Відэасюжэт пад назвай “Барысаў. Закладка помніка Айчынай вайны” дэманстраваўся ў кінатэатрах гарадоў Расійскай імперыі. Нягледзячы на скарачэнасць 40-секунднага фільма, гледзчы атрымалі ўяўленне аб той святачай атмасферы, якая захапіла наш горад.

Па завяршэнні афіцыйнай часткі ў будынку земскай управы адбыўся збор і быў дадзены святочны абед. Заслухаўшы выступы Усевалада Кадыгробава і старшыні земскай управы Івана Арскага, прысутныя госці звярнуліся да біскупа Мітрафана з просьбай адправіць “Всеподданнейшую тэлеграмму Государю імператору”. Праз чатыры дні “Северо-Западная жизнь” у нумары 163 ад 19 ліпеня (2 жніўня) паведаміла: “На пасланую 15 ліпеня тэлеграму з выражэннем вернападданніцкіх пачуццяў, заяўленых прысутнымі пры закладцы помніка Айчынай вайны ў г. Барысаве, Гасудар Імператар зрабіў ласку тэлеграфна адказаць на імя Барысаўскага павятовага правадыра дваранства: “Перадайце Правялебнаму Мітрафану і ўсім прысутным на закладцы помніка Маю падзяку за малітвы і па-

чуцці. Веру ў выяўленую гатоўнасць паслужыць Мне і радзіме па прыкладзе доблесных яе абаронцаў”.

На вялікі жаль, доўгачаканы помнік, які каштаваў немалых прац і сродкаў, устаноўлены не быў. З уступам Расіі ў вайну 1 (14) жніўня 1914 года губернскай і павятовай органы ўлады заклацціліся зусім іншымі праблемамі.

Пра далейшы лёс Кадыгробава вядома мала. У 1915-м пражываў у Петраградзе па адрасе Манежны завулак, дом 17. У сталіцы займаў уплывовую пасаду таварыша (намесніка) пракурора Петраградскай Судовай палаты. У рэвалюцыйным 1917-м служыў быў вымушаны пакінуць. Чым займаўся ў далейшыя – таксама “белая пляма” яго біяграфіі.

У ноч на 1 (14) студзеня 1920-а мітрапаліт Яўлогій (у міры Васіль Сямёнавіч Георгіеўскі) апынуўся з Усеваладам Антонавічам у адным цягніку, які рухаўся з Екацерынадара (суч. Краснадар) у Наварасійск. Чырвоная армія надыходзіла, і ў чарнаморскі горад-порт накіраваліся людзі, якія не жадалі заставацца ў бальшавіцкай Расіі, абхопленай Грамадзянскай вайной. “Сярод пасажыраў у тых дні сустракаліся і хворыя, – піша ў сваіх успамінах Уладар. – Сыпняк касіў людзей бязлітасна. Так было і ў нашым вагоне. З вечара зайшоў у наша купэ член Дзяржаўнай думы Кадыгробаў: у кішэнях насаваны бутэлькі ўдзельнага чырвонага віна. “Вось, уладыкі, вам віна...” – прапанаваў ён. Было холадна, волка, і мы з задавальненнем разам выпілі бутэльку. Ён жаліўся на галаўны боль, на адчуванне агульнага знясілення. А раніцай даведзіліся: яго ў сыпняку вынеслі з вагона...”. Тыя тры-вочныя студзеньскія дні, відавочна, сталі апошнімі ў жыцці нашага земляка. Пасля студзеня 1920-а яго сляды губляюцца.

Інапрыканцы. Помнік у Віцебску, аб якім гаварылася ў першай частцы публікацыі, у некаторым сэнсе кенатаф самому Усеваладу Антонавічу Кадыгробаву.

Аляксандр Балябін,
гісторык-археограф ДУК “Барысаўская
цэнтральная раённая бібліятэка імя
І.Х.Каладзева”